

ОСВІТНІ ПОТРЕБИ І НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

Проект «Дослідження освітніх потреб соціально вразливих верств
Вінницької громади»

В.П.Кіпень

Голова ІСДПА

ВІННИЦЯ - 2020

Рекомендовано до друку Радою Донецького Інституту соціальних досліджень і політичного аналізу від 31 серпня 2020 р.

Рецензенти:

В.Ю.Попов, д.філос.н., Донецький національний університет імені Василя Стуса
Г.М. Коржов, к.соц.н., Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського
А.С. Моргун, заступниця голови ГО «Центр Поділля-Соціум»

В.П. Кіпень. Освітні потреби і неформальна освіта дорослих.

Аналітичний звіт. Вінниця: Видавництво ФОП С.Дмитрієва, 2020. 123 с.

На основі комплексного дослідження представлені результати стану усвідомлення дорослим населенням Вінницької міської територіальної громади та окремими соціальними групами освітніх потреб в неформальній освіті. Описано рівень розвитку простору неформальної освіти дорослих в громаді та шляхи вдосконалення. Аналіз здійснювався на основі даних соціологічного опитування, експертних індивідуальних інтерв'ю, фокус-групових обговорень та розгляду нормативних документів європейського, країнного та місцевого рівня.

On the basis of a comprehensive study, the results of the state of awareness of the adult population of the Vinnytsya city territorial community and certain social groups of educational needs in non-formal education are presented. The level of development of the space of non-formal adult education in the community and ways of improvement are described. The analysis was carried out on the basis of a survey, expert individual interviews, focus group discussions and consideration of regulations at European, national and local levels.

Робота виконана в рамках проєкту «Дослідження освітніх потреб соціально вразливих верств Вінницької громади» ГО «Центр Поділля-Соціум» за підтримки DVV International в Україні та сприяння Федерального Міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини.

© В.П.Кіпень

© ДІСДПА

© «Центр Поділля-Соціум»

РЕЗЮМЕ

ДІСДПА в рамках договору про співпрацю з ГО «Центр Поділля-Соціум» здійснив комплексне дослідження «Освітні потреби і неформальна освіта у Вінницькій ОТГ». Дослідження проведено в червні – серпні 2020 р. Досліджувались загальні та специфічні потреби дорослого населення Вінниці в освітніх послугах, що відносяться до неформальної освіти дорослих, а також стан, проблеми, оптимальні вектори розвитку освітнього простору НОД у громаді. Аналіз був орієнтований на визначення громадської думки дорослого населення щодо освітніх потреб та можливостей їх задоволення, на вивчення позицій експертного середовища з організацій громадянського суспільства та від місцевої влади щодо стану НОД у місті, на визначення потреб у НОД з боку п'яти соціальних груп з особливими потребами (пенсіонерів, внутрішньо переміщених осіб, учасників АТО/ООС, людей з інвалідністю, молодих мам), на розгляд нормативних документів з освіти дорослих в ЄС, Україні та Вінницькій ОТГ.

Неформальна освіта розумілась як процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку дорослих людей, організований поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій.

Методологія включала наступні дослідницькі інструменти – анкетне опитування дорослого населення, експертні інтерв'ю, фокус-групові обговорення та контент аналіз нормативних документів. Проведено кількісне анкетне опитування населення з метою окреслення основних орієнтацій громадської думки з визначених питань. Обсяг репрезентативної для населення міста вибірки склав 300 осіб. Базовий матеріал зібраний через глибинні експертні інтерв'ю (15 інтерв'ю). Дослідниками проведено та опрацьовано 5 фокус-групових дискусій з представниками визначених соціальних груп (42 особи).

Зібраний і проаналізований масив емпіричного матеріалу в міській громаді дозволив дати об'ємну картину стану наявних освітніх потреб та розвитку неформальної освіти дорослих.

За даними **анкетного опитування** у більшості дорослого населення громади (56%) остання робота не відповідала в тій чи іншій мірі отриманій

формальній освіті. Найбільший розрив між отриманою освітою і виконуваною роботою у віковій групі 35-49 років.

Опитані стверджували, що за останній рік проходили неформальне навчання поза формальними закладами освіти (74%). Три чверті вінничан, що отримували впродовж року додаткове навчання з тою чи іншою мірою інтенсивності та якості – значимий показник потреби в неформальній освіті в місті. Найчастіше отримували нові знання через формати: – професійні конференції, семінари, тренінги на регулярній основі (щомісячні чи щорічні) – 25%; - програми професійної перепідготовки, підвищення кваліфікації з робочих професій та курси для отримання нової професії – 24%; – одноразові лекції, конференції, майстер класи (22% всіх опитаних).

Основні причини незадіяності чверті опитаних в будь-яких формах навчання відносяться до трьох груп: - особисті обставини; фінансова неспроможність; - недосяжність такого навчання для частини людей.

Способи отримання нових знань і навичок вінничанами різноманітні і відносяться як до неформальної освіти, так і до самоосвіти. Самоосвітою займається фактично більше половини опитаних. Популярними способами є навчання через сучасні комп'ютерні технології, онлайн освіта: навчанням у форматі аудіо- і відео-записів, знайдених в Інтернет (29%), онлайн навчанням з використанням комп'ютера (23%), через відкриті майстер-класи, вебінари, онлайн-трансляції (20%). Нові знання через радіо і ТБ отримують 21% всіх опитаних. У цих способах часто поєднується неформальна освіта і самоосвіта. Самоосвіта зараз активно конкурує з формальною і неформальною освітою.

Значно рідше вінничани вчаться через безпосереднє відвідування освітніх і просвітницьких заходів в центрах навчання, навчально-інформаційних центрах, бібліотеках, клубах.

Соціологічне опитування засвідчило наявність сформованої у більшості дорослих установки на неперервне навчання: заявили, що в найближчі 12 місяців планують проходити якесь навчання 60%. Це - серйозний аргумент для подальшої розбудови неформального навчання у місті. Молоді люди (20-34 років) набагато частіше зорієнтовані на додаткове навчання, ніж старше покоління (65% проти 40%). Існує залежність між рівнем матеріального благополуччя опитаних і бажанням пройти якесь навчання. Частка орієнтованих на навчання серед категорій людей з

достатком вище середнього і більш забезпечених фактично вдвоє перевищує таких серед малозабезпечених.

Спонуками до отримання додаткового навчання стали наступні агреговані групи мотивів. Це – професійний розвиток, матеріально-фінансові мотиви, потреби справлятися з побутовими проблемами та непрагматичний мотив особистих інтересів і для загального розвитку.

Пріоритетні сфери, в яких відчувають бажання покращити чи оновити знання, це - освоєння сучасних технологій, користування комп'ютером та Інтернетом (31%); - питання міжособистісних відносин (біля третини); - знання щодо фінансових інструментів (інтернет-банкінг, кредити, депозити) – 19% та правові і юридичні питання – 15%; - в сфері громадянської освіти.

Щодо освітніх курсів професійної спрямованості найчастіше вибирали: «робота в Інтернеті» (28%), створення та ведення бізнесу (21%), маркетинг та просування товарів і послуг (19%). Є зацікавленість в поповненні професійних навиків з садівництва та городництва (14%), кулінарії (12%). За напрямом особистісного зростання є запит на: публічні виступи (25%), духовний розвиток (24%), стрес та його подолання (22%), спілкування в сім'ї (21%), комунікація та діалог (20%), тайм-менеджмент (19%), лідерські якості (19%), технології успіху (15%). Зацікавленості вивченням іноземних мов такі: англійська мова (51%), польська мова (18%), німецька мова (9%). В сфері громадянської освіти зацікавленість в освітніх курсах, тренінгах, майстер-класах з питань захисту власних прав (35%), взаємодії з владою (29%), історії та культури (26%), створення і функціонування ОСББ (17%). В навчанні мистецького та творчого спрямування цікавили вінничан: курси з фотографії (21%), дизайн (14%), танці (11%), спів (10%), літературна творчість (10%), малювання та живопис (9%), гра на музичних інструментах (8%).

Щодо варіантів організації занять для отримання нових знань та навичок найчастіше вибирали: разові тренінги, майстер-класи по 2-4 години (29%) та одно-дводенні тренінги (26%); потім короткострокові курси тривалістю 1-3 місяці (21%). Не користуються популярністю у вінничан та вінничанок довготривалі курси тривалістю більше трьох місяців (7%).

Опитування спростовує твердження щодо неготовності мешканців Вінниці платити за навчання - 73% висловили готовність. Кожен четвертий зробив вибір на користь безкоштовних освітніх заходів (27%).

Найбільшої залученості на захід можна досягти при вартості години навчання до 50 грн (39%). До 100 грн за годину навчання готові заплатити 26% опитаних та понад 100 грн за годину – 16%.

Експертні інтерв'ю виявили високий рівень усвідомлення необхідності неперервної освіти представниками інституцій громадянського суспільства і службовцями муніципальних структур.

При оцінці ефективності забезпечення освітніх потреб дорослих в місті за останні роки спектр оцінок коливається від нейтрально-критичних до достатньо позитивних. Позитивні тенденції підкреслюють більше представники влади і комунальних закладів, спеціалізованих на наданні освітніх послуг вінничанам. З ними солідаризуються частина експертів від бізнесу і від розбудованих громадських організацій.

Інші підтримують позитивні оцінки з певними критичними застереженнями. Відзначають наявність різноманітних обмежень саме в доступі дорослих до безоплатних освітніх заходів. Недостатність і мала активність в окремих напрямках НОД, зокрема в сфері прав людини і правової просвіти населення, в напрямі інформаційного супроводу і донесення можливостей до різних цільових груп (людей з інвалідністю). Висловлювались критичні зауваження щодо рівня частини існуючих пропозицій в цій сфері у місті, змісту і якості багатьох пропонованих тренінгів і семінарів. Виділялись, при оцінці розвитку НОД у Вінниці, цільові групи, що мають нині явно більше можливостей і пропозицій щодо задоволення своїх освітніх потреб і ті, хто такими пропозиціями забезпечений значно слабше. Існує різниця в доступі до них молоді міста і громадян середнього віку та людей поважного віку. Дві останні категорії містян все ще чекають значно більшої уваги до своїх освітніх потреб.

Необхідність кооперації, співпраці в розбудові сучасного орієнтованого на потреби громади і громадян простору НОД в місті підкреслювали всі експерти - і від міських структур, і від «третього сектору». Домінантним виявився підхід на конструктивне співробітництво. Разом з тим вказувалось, що успішні проекти ОГС цілком можуть реалізовувати автономно, без підтримки влади. Більше того, для лобювання важливих для громади активностей в НОД важливо бути готовим тиснути на владу, тому що буває несприйняття службовцями серйозно діяльності в неформальній освіті дорослих.

Критична позиція з пропозицією необхідності переглянути підхід влади в управлінні та координації діяльності як комунальних спеціалізованих на

освітніх послугах закладів, так і проєктів з ОГС виходила з принципу потреби орієнтуватись на освіту для перспективи, на навчання компетентностям, що відповідатимуть новим вимогам в час швидких змін. Щодо цільових груп НОД вказували на важливість розвитку і для громади в цілому, і для міської влади неформального навчання для малого і середнього бізнесу, як важливих платників податків у місцевий бюджет. Робився наголос на пріоритетності додаткового навчання відповідно вимог ринку та особистих потреб молоді, випускників вишів. В цільові групи, які потрібно навчати для блага громади, включали і службовців міських установ та закладів. Підкреслювалась необхідність забезпечувати на сучасному рівні освітні потреби різних соціально вразливих груп.

Епідемія коронавірусу в країні і світі та карантинні обмеження негативно вплинули на життя в місті та діяльність всіх причетних до надання чи отримання освітніх послуг. Закрилися комунальні центри і заклади, що надавали безпосередньо послуги населенню. Почалася їх перебудова під нові складні умови роботи. Інтенсивність заходів, кількість учасників суттєво знизилась. Відновлення роботи проходить не так швидко. Разом з тим, відсутні настрої тривоги та безперспективності щодо ситуації. Здійснюється відповідними комунальними закладами та ОГС, з тою чи іншою мірою ефективності, перехід в онлайн-навчання.

Загалом і представники влади та комунальних закладів, і представники ОГС володіють певною інформацією щодо зарубіжного і українського досвіду розвитку НОД. Проте знання про конкретний український досвід розвитку НОД, впровадження цікавих проєктів на місцях та НОД в Україні в цілому мають небагато опитаних. Рівень зв'язків між різними учасниками цього процесу в регіонах незначний, виявлена слабка поінформованість.

Стан сфери неформальної освіти для дорослого населення у Вінниці сприймається частиною експертів як цілком прийнятний, навіть «добрий». Інші дискутували з такими оцінками. Ситуація ними оцінювалась значно скромніше і критичніше. Вони вважали більш точними оцінки «2-3» щодо загального рівня НОД у Вінниці, не заперечуючи наявності успішних проєктів у цій сфері. Підкреслювались проблеми з рівнем сформованості у вінничан в цілому, молоді, зокрема, установок на неперервне навчання, потреби вчитися новому чи необхідному та низька забезпеченість освітніми потребами в окремих напрямках.

В питанні забезпечення освітніми пропозиціями найбільш вразливих груп людей у Вінницькій громаді опитані експерти фіксували безсумнівну

значимість такої роботи і для громади в цілому, і особливо для членів таких груп. Представники влади та спеціалізованих комунальних закладів описували існуючу у Вінниці інституційну інфраструктуру для надання різноманітних послуг соціально вразливим верствам та обсяг освітніх, навчальних послуг.

Представники/ці громадського сектору також фіксували певну роботу в цьому напрямі, наявність у міської ради та її комунальних закладів відповідних програм підтримки соціально слабо захищених груп. Громадські структури також долучені до роботи з цими верствами населення. Деякі з цих груп створили власні ГО, благодійні фонди і ціленаправлено працюють. Мова про учасників АТО/ООС, ВПО, людей з інвалідністю, молодих мам. Деякі з них отримують підтримку від міської влади, що дає їм організаційну стійкість та ресурси для більш системної статутної діяльності і в наданні освітніх послуг.

Визначились і проблемні зони та вузькі місця в цій роботі: - формування усвідомлених власних потреб в конкретних знаннях, вміннях, навичках у людей в складних життєвих обставинах; - потреби певних соціально мало захищених груп забезпечуються не в повній мірі, а існуючі пропозиції не завжди якісні. Це відноситься до пенсіонерів, ВПО, жінок, учасників/ць АТО/ООС.

Перелік пріоритетних напрямів освітніх послуг для дорослих включав загальні підходи з урахуванням світових тенденцій та української специфіки і конкретні потреби цільових груп. В перелік пріоритетів потрапили: розвиток громадянської освіти, навиків активного громадянина, лідерських програм, правова освіта; фінансова освіта для особистого життя людини; забезпечення освітніх потреб мам з малими дітьми; освітня підтримка людей поважного віку; напрями професійної підготовки - бухгалтер, менеджер з продаж, інтернет-маркетинг; бізнес-освіта для стартапів та працедавців; формування так званих «м'яких» навичок.

Не завжди співпадали позиції представників міських структур та представників «третього сектору». Позиція від міських структур зосереджувалась на окремих напрямках, за які вони функціонально несуть відповідальність. Випадає з уваги основна маса дорослих жителів міста – люди між 30 і 55 роками. Їх потреби в освітніх послугах віддані на задоволення комерційним структурам і, меншою мірою, громадським

ініціативам. Хоча представники керівництва в міськраді розуміють перспективні потреби в навчанні і перенавчанні дорослих містян.

В питанні, хто має вкладати кошти у навчання новим компетенціям дорослих - держава, місцеві органи влади, роботодавці, донори, особисто самі дорослі - більшість відстоювали необхідність багатьох джерел фінансування НОД. Спільне чи дольове фінансування ініціатив та проектів з надання освітніх пропозицій представляється оптимальним.

Щодо участі в самостійній оплаті отримувачем/кою освітніх послуг, домінувала думка про важливість такої співучасті для всіх, за виключенням частки представників соціально вразливих груп чи фінансово незабезпечених. Проте існував скепсис щодо можливості сьогодні залучати скільки-небудь значимі кошти від індивідуальних споживачів освітніх послуг через невисоку платоспроможність значної кількості містян та із-за відсутності сформованої установки у більшості вчитися впродовж життя і культури платити за навчання.

Обговорення оптимальної організаційної форми забезпечення ефективного розвитку міського простору НОД показало абсолютну перевагу позиції – розвиток платформи НОД як консорціуму некомерційних і комерційних структур, що надають освітні послуги, потрібні громаді. Меншою підтримкою користується підхід, що передбачає створення і забезпечення функціонування спеціального міського Центру освіти дорослих. Модель - підтримка, розвиток і популяризація існуючих вже структур, НДО, комерційних освітніх проектів з НОД – була сприйнята експертами як фактична фіксація статус-кво і підтримки особливої не отримала.

Судження відносно найбільш прийнятних принципів, на яких мала б функціонувати вибрана організаційно-інституційна структура розділилися. Половина вважає правильним і необхідним роботу при активному включенні міської влади в діяльність такої структури. Це забезпечить, на їх думку, сталість процесу, залучення коштів самих платників податків в міський бюджет, а отже стабільність самої структури. Відносна більшість вважає оптимальним функціонування незалежної і самоокупної платформи, що організує більше на ринкових засадах освітній простір для дорослих, запрошуючи виробників цікавих освітніх продуктів для дорослих з некомерційного і комерційного секторів.

Виділено кілька наскрізних принципів в методичних підходах до сучасної НОД. Це принцип інтерактивності, принцип орієнтації на особливості

отримувачів освіти, принцип врахування потреб потенційного роботодавця, використання комплексного підходу і неперервності процесу навчання, поєднання різних методів і прийомів для забезпечення стійкого інтересу клієнтів/ок. Особливий наголос більшістю робився на забезпеченні практичної складової в пропонованих освітніх послугах. Тракувалось як неефективне та застаріле використання формалізованого, монологічного навчання, тривалих лекційних форм, надмірного теоретизування, трафаретності пропонованих методів для різних аудиторій.

В ході **фокус-групових дискусій** зафіксовані настрої та оцінки представників досліджуваних груп щодо освітніх потреб та їх задоволення через неформальну освіту. Для ефективності її організації і якісного задоволення потреб клієнтів з цих соціальних груп врахування їх специфічних особливостей, мотивацій, схильності до сприйняття тих чи інших методів навчання є неодмінною умовою.

На фокус-груповому обговоренні з ВПО Вінницької ОТГ стверджувалось, що усвідомлення потреб ВПО до навчання новому спостерігається далеко не в більшості. Висловлювались позиції про об'єктивну потребу в додатковому навчанні у 20 до 30%. Ці потреби в знаннях слід розділяти на професійні і для життєвих компетенцій в сучасному світі.

Щодо груп в середовищі ВПО найбільш зорієнтованих на отриманні якихось нових знань, компетенцій, то це люди з груп більш зрілих вікових генерацій, особливо з технічною освітою.

У специфіці мотивації до додаткової освіти у ВПО зафіксовано дуже важливе – це бажання вижити в складних умовах. Інші мотиви відносяться до розповсюджених в усіх групах населення. Це - бажання краще жити, якість життя підвищити, матеріальний стимул, комунікація із собі подібними в рамках навчальних курсів.

Оцінка стану можливостей задоволення потреб ВПО у Вінниці учасниками групи варіювалась від 3 до 4 за 5-бальною шкалою. Згадувались пропозиції, якими користувались, від Центру зайнятості, бухгалтерські, мовні курси в кількох громадських організаціях, ІТ-курси на комерційній основі.

Частина більш молодих учасників обговорення висловила позицію необхідності і готовності самим споживачам освітніх послуг оплачувати їх. При цьому підкреслювалась важливість співоплати від міської влади, від працедавців.

Щодо форм, підходів, умов запропонованих дорослим людям при підвищенні їх знань і компетенції підтримку отримали тренінги, де є можливість спілкування і обговорення власного досвіду, по тривалості 1,5-2 годі 2-3 рази на тиждень. Зверталась увага на бажаність додаткових онлайн матеріалів, яким би можна було закріпляти щось чи додатково посилювати. Часто наголос робився на посиленому практичному компоненті в неформальній освіті дорослих.

Виявився запит на курси, тренінги з громадянської освіти, які б давали нові знання і компетенції по розумінню своїх прав, в тому числі юридичних, по їх захисту, як спілкуватися з органами місцевої влади, як писати їм інформаційні запити, як писати скарги тощо.

Фокус-група з людьми поважного віку дійшла висновку, що старше покоління стає більш активним і проявляє бажання отримувати різні розвиваюче-освітні послуги після виходу на пенсію. Більшу активність у долученні до змістовно проведення часу через відвідування різних освітніх та оздоровчих заходів проявляють жінки.

Спонукають багатьох в поважному віці до соціально-активних занять - це орієнтація на задоволення особистісних інтересів, на які раніше часу чи можливостей не вистачало та цікавість до нового взагалі, бажання щось пізнати. Один з найбільш потужних мотивів в достатньо різноманітному спектрі мотивацій до активності людей «третього віку» – це потреба спілкування.

Специфіка освітніх послуг, найбільше затребуваних людьми поважного віку – комп'ютерна грамотність, послуги для розвитку та підтримки здоров'я, послуги з саморозвитку людини (по інтересах, як хобі). Оновлення професійних знань, на думку частини учасників, не має такого запиту, багатьом це вже не потрібно.

Оцінили рівень задоволення потреб людей поважного віку в Вінницькій ОТГ, на які в них є попит, на «добре». Підкреслювали, що така ситуація у обласному центрі, а в районах ця сфера зовсім не розвинена.

Учасники називали кілька структур і організацій з якими мали справу. Їх перелік дуже короткий - Територіальний центр надання соціальних послуг

населенню, ГО «Центр Поділля-Соціум», обласна бібліотека. Інших не знають. При цьому звучали нарікання на малу пропускну здатність тих організацій, в яких мали досвід отримувати різні послуги пенсіонери і відмови бажаючим їх відвідувати.

Щодо оплати послуг – абсолютна більшість за їх безкоштовне надання для ЛПВ. Комерційні послуги не розглядаються і неприйнятні. Правда, дехто із працюючих пенсіонерів і готовий був витрати певні кошти на додаткове навчання при умові забезпечення потім гарантовано роботою.

Підтримку у ЛПВ на дискусії щодо оптимальної організаційної форми розвитку простору соціально-освітніх послуг людям «третього віку» отримав варіант «створити певну платформу освітню, на якій пропонують багато різних структур свої пропозиції і залежно від того, що люди вибирають, що їм цікаво, тоді їх запрошують і дають ці послуги».

Бажані пріоритетні напрямки освітніх послуг для людей третього віку в місті - освітньо-оздоровчі.

Фокус-група з учасниками АТО/ООС показала розповсюдженість в даному середовищі посттравматичних синдромів, песимістичних настроїв, прихованої агресії. Напрями, за яким може йти підтримка, узагальнено сформульовано так: працювати з сім'єю, отримувати позитивний відгук від громади та знайти справу до душі.

Одна з проблем, яку висвітила дискусія, це погана поінформованість багатьох щодо різних сторін при переході до мирного життя, а також щодо встановлених законодавством країни прав і норм соціального захисту та можливостей, які вони пропонують.

Дуже значимою для багатьох ветеранів/ок є забезпечення психологічною підтримкою. Проте часто звучала низька оцінка наявних послуг з психологічної реабілітації.

Визначена об'єктивна потреба багатьох ветеранів в зміні роботи, спеціальності, перекваліфікації на іншу професію. При цьому в її задоволенні є багато перепон. Учасники дискусії підкреслювали незнання своїх перспектив при демобілізації, слабе усвідомлення частиною потреби в перекваліфікації в роботі, незнання більшістю, хто хотів би це зробити, того, як, до кого звертатись, які можливості. Це широке поле для діяльності і ОГС міста, і Центру працевлаштування, і органам влади.

Звучали від ветеранів нарікання на роботу Центру зайнятості. Претензії до вузької лінійки пропозицій на перенавчання, їх застарілість, не завжди дієвого супроводу з наступним працевлаштуванням.

Щодо плати за навчання, перенавчання, звідки мають фінансуватися освітні потреби учасників війни – від людини, яка здобуває додаткову освіту, від міської влади чи від роботодавців – більшість орієнтована на безоплатні можливості в рамках державних чи міських програм підтримки учасників АТО. Була пропозиція широкого залучення працедавців.

Найбільш прийнятні форми надання освітніх послуг в рамках НОД для учасників АТО/ООС називались змішані, поєднання онлайн занять з безпосередніми зустрічами.

Вирішальним для зацікавлення аудиторії військовослужбовців, учасників АТО в залученні до неформальної освіти може бути залучення їх формальних і неформальних лідерів.

Стверджувалось, що ініціатива міської ради по створенню центру освіти дорослих, в якому були б запропоновані для потреб ветеранів різноманітні курси, навчальні програми, буде сприйнята ветеранською громадою скептично. Таке сприйняття пояснювалось попереднім не зовсім вдалим досвідом отримання послуг від інших міських структур.

Фокус-група з людьми з інвалідністю вийшла на визначення частки тих, хто зорієнтований на навчання, на пошук нових сфер для свого самовираження, в розмірі 15-30 %. Портрет активної людини з інвалідністю - це здебільшого особа молодших вікових станів (18 – 35 років), частіше жінки, жителі міста, з розвиненою самосвідомістю, психологічно направлені на те, щоб «повноцінно жити, а не існувати».

Відносно своїх потреб, перша названа позиція – недостатність інформації, відсутність доступу до інформації через непристосованість її до наявних у людей з інвалідністю обмежень (зір, слух тощо). Інформаційна доступність не менш важлива як доступність фізичного простору.

Друге стосується професійної сторони підготовки та того, що потрібно людині для впевненості в собі, подолання страхів і адаптації в соціумі. Це так звані м'які навички. Вміти подати себе, вміти планувати, вміти думати проєктно і таке інше.

Піднято питання взаємозв'язку освітньої підготовки та бажання набувати нових компетенцій і подальшою можливістю працевлаштування. Для осіб з інвалідністю – це дуже болюча проблема. Неформальної освіти

стосується також серйозна для багатьох людей даної групи проблема навичок фінансової грамотності як побутового комфорту.

При оцінках рівня можливостей задоволення освітніх потреб для себе у Вінниці, починаючи з доступності, закінчуючи тематичними характеристиками, підкреслювали позитивні переваги у своєму місті в порівнянні з більшістю інших міст країни. Проте загальну проблему не лише для Вінниці, для всієї України, визначили як засадничу неготовність різних сервісів, що в освіті, що в працевлаштуванні, приймати людей з інвалідністю.

В якості позитивних прикладів структур і організацій в місті, з ким співпрацює Центр реабілітації «Гармонія» ім. Р.Панасюк, як базовий муніципальний заклад для людей з інвалідністю, було названо немало інституцій громадянського суспільства і міську раду. Даючи оцінку якості тренінгів, семінарів, курсів, що відвідували учасники групи, вказували на переважання високоякісних послуг.

Серед пропозицій як краще забезпечити освіту людей з інвалідністю у Вінницькій ОТГ, одна з основних - перейти від слів Міністерства освіти до виконання норм на місцях щодо інклюзивної освіти. Пропонувались конкретні і досить масштабні речі - *Інформаційно-просвітницька робота безпосередньо директорів, начальників, тренерів курсів, викладачів університетів і т.д. Також навчання людей, які безпосередньо будуть супроводжувати, надавати допомогу, послуги; ввести курс у вищих закладах навчання асистентів дитини.*

Відносно оптимальної організаційної моделі забезпечення вищого рівня пропозицій і доступності всієї сфери неформальної освіти у Вінницькій міській ОТГ більшість підтримала підхід створення широкої освітньої платформи.

Фокус-група з молодими мамами показала, що розуміння значимості постійного навчання, перенавчання, отримання нових компетенцій з самих різних спеціалізацій у групи дуже високе.

Учасниці в якості базової перепони сформулювали проблему стереотипів, що побутують і в суспільстві, і серед багатьох молодих мам, архаїчних і дискримінаційних щодо жінок. Це необхідність нібито мамі сконцентруватись лише на своїй дитині/дітях і відсунути до інших часів власні потреби і власний розвиток. Що турбота про дитя, виховання дітей – головне завдання саме для мами, а батько працює, забезпечує сім'ю,

він не є рівним в плані догляду за дітьми. Руйнування таких стереотипів визнавалось необхідним і вкрай важливим.

Вихід жінок з ролі зацикленої лише на догляді за дитиною мами пов'язаний з немалими навантаженнями і вольовим зусиллями жінки. Було сформовано достатньо великий список позитивних мотиваторів. Серед них повага від дітей, більш зрілий вибір напряму власного розвитку, порівняно з часом вступу до ВНЗ, сам отриманий результат і задоволення від нього і від того, що змогла досягнути цього.

Підкреслювалась переконаність в можливостях, всупереч багатьом перепонам, досягати балансу між обов'язками матері дитини/дітей, дружини і власним саморозвитком. Учасниці зафіксували тенденцію зростання долі жінок-мам цієї категорії. Відносно частки їх в загальній кількості – судження коливалися від 10-15% до 30-40%.

Учасниці описали конкретні освітні послуги, що мами потребують. Зміст потреб виявився широким і достатньо специфічним. Визначено кілька напрямів: потреби для власного росту і власного інтересу та потреби з фінансової необхідності; потреби в нових знаннях та навичках на різних етапах материнства; послуги, які б знімали розповсюджену проблему - материнського вигорання і депресивних станів.

Пропонувались три пакети освітньо-навчальних програм, потрібних всім мамам. Це – пакет відповідального батьківства, пакет навчання бізнесу як монетизації своїх вмінь та фінансова грамотність в цілому і пакет медіа грамотності як умова правильної орієнтації в інформаційних потоках.

Оцінки пропозицій для мам від міста Вінниці мали достатньо критичну направленість. Роботу з цією категорією жителів проводять лише деякі нечисельні ОГС. Міська влада підтримки не надає. Пасивно відносяться і не включені в розв'язання чисельних проблем материнства і батьківства чоловіки. Перераховувалися моменти, відсутність яких робить місто некомфортним для материнства. Обґрунтовувалась необхідність спеціальної програми в місті на підтримку батьківства, окремої інформаційно-консультаційної платформи для молодих батьків та коворкінгу для мам для систематичних соціальних ком'юніті.

Щодо оплати навчання жінки в переважній більшості вказували, що більше орієнтуються на безоплатні тренінги, курси. Хоча були твердження про існування такої готовності в частині сімей, які мають більш стабільний фінансовий стан. Висловлювались ідеї відносно бажаності ввести в

практику в місті різні способи соціальної солідарності в справі підтримки бажання отримати додаткову освіту, такі як кредитування та фонди соціального підприємництва.

Дискутувалось питання як краще організаційно забезпечити різноманітні освітні послуги для мам в їх потребах. Із запропонованих трьох моделей знайшлися прихильниці всіх трьох. Підкреслювали наявність позитивних моментів в кожній. Пропонувався комплексний підхід з певним поєднанням різних форматів.

Нормативне забезпечення освіти дорослих у Вінницькій міській раді в процесі становлення. Із 55 цільових програм, розміщених на сайті Вінницької міської ради, лише дві можуть вважатися безпосередньо пов'язаними з освітою дорослих. Це Програма розвитку освіти на 2013-2020 роки та Програма «Муніципальний університет перепідготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування Вінницької міської ради». Проте вони не могли стати документами, які реально сприяли формуванню простору НОД.

Позитивні очікування щодо можливих зміни в сторону системного і комплексного підходу до сприяння організації міського освітнього простору НОД в ближчій перспективі пов'язано з розробкою, громадським обговоренням та прийняттям нової інтегрованої Стратегії розвитку «Вінниця 2030». Проєкт документу має видимі переваги щодо питань розвитку освіти дорослих. Однак при цьому чіткого виокремлення в якості одного з стратегічних проєктів – створення потужного інтегрованого простору неформальної освіти дорослих в Стратегії немає. Хоча важливість і бажаність цього для більш оптимальних умов розвитку НОД у міській громаді витікає і з європейських нормативних документів, і з перспектив унормування даної сфери в Україні.

*В швидкому світі, щоб стояти на місці, треба бігти,
а щоб рухатися, потрібно бігти ще швидше.*

Л'юїс Керол

ВСТУП

Децентралізація відносин між центральною владою і місцевим самоврядуванням в Україні відкриває нові можливості і дозволяє виділяти серйозні ресурси на розвиток громад. Базовим ресурсом благополуччя і процвітання громад в сучасний період зростання швидкості технологічних змін як на виробництві, так і на рівні повсякденного життя стає соціальний капітал громади. Це люди, що проживають в громаді, у вимірах соціальної стратифікації, ціннісних орієнтацій, освітньо-професійної підготовки, соціальної активності та внутрішніх комунікацій. Думачі про перспективу органи місцевого самоврядування максимум зусиль і значну частку ресурсів виділяють саме на сприяння прирощування цього людського капіталу. Коли до цієї справи ще активно долучається бізнес та «третій сектор» через інституції громадянського суспільства (ІГС) така громада має всі шанси стати успішною та бути здатною отримувати переваги в конкурентному змаганні за можливості швидкого розвитку.

Одним з найбільш швидко діючих чинників прирощування людського капіталу громади є освіта в широкому розумінні. Відносно системи формальної освіти - від школи до університетів - уже сформувалось в основному розуміння її значимості для прогресивних змін і Україна, як і більшість країн світу, шукає варіанти виведення освітньої системи на новий рівень, адекватний сучасним викликам. Хоча, варто зауважити, поки не надто успішно, якщо оцінювати за результатами. На заваді не лише неймовірна інертність одного з найстаріших соціальних інститутів, але й відсутність стратегічного розуміння підходів до формулювання нових цілей та політики новаційних проривів в освіті.

До іншої ланки сучасної освітньої системи – неформальної освіти – ставлення у багатьох з приймаючих рішення і формуючих відповідні політики на центральному і на місцевому рівнях помітно гірше. Нерідко через слабе розуміння нинішніх світових домінуючих тенденцій в сфері освіти і навчання, через меншу структурованість та централізованість неформальної освіти і отже відсутність здебільшого прямого регулювання

її, через більшу складність поррахувати можливості її впливу на громади та економічний і соціальний ефект від неї.

Попри це неформальна освіта у світі розвивається бурхливими темпами, швидко наздоганяючи за кількістю залучених та обсягом часу навчання систему формальної освіти. За даними ЮНЕСКО через кілька років сумарна кількість годин навчання в неформальній освіті пережене кількість годин навчання учнів та студентів в школах, коледжах і університетах. Тому нехтування таким ресурсом розвитку є стратегічно невірним і, навпаки, поставити його на службу громаді, сприяти його активному залученню у вирішення проблем людей і територій – правильна та виграшна стратегія.

Зараз в Україні неформальна освіта розвивається стихійно, зусиллями окремих ініціативних груп та мережі різноманітних громадських утворень. Маємо звичайно і Інститут неформальної освіти і Українську асоціацію освіти дорослих з освітнім сайтом для обміну досвідом і просування ідей.¹ В останні роки з'явилися дуже цікаві і перспективні спроби розгортання системи неформальної освіти на основі партнерства її провайдерів з «третього сектору» та органів місцевого самоврядування в деяких містах, де найбільш швидко усвідомили перспективи і можливості цього напрямку місцевого розвитку (Харків, Суми, Львів, Мелітополь). Не має сумнівів, що ці процеси і спроби будуть ширитися, наростати. Це об'єктивна тенденція і ті, хто першими зможуть поставити на службу своїй громаді розбудовану систему неформальної освіти – отримають безперечні переваги перед іншими.

Вінницька міська територіальна громада відноситься до тих в Україні, хто досить активно і небезуспішно впроваджує різноманітні новації. Підтвердженням цьому є знаходження Вінниці на чільних місцях в рейтингах комфортності міст для жителів впродовж уже кількох років. Немало уваги звертається і на розвиток соціального потенціалу громади. Вінницька громада з населенням 360 тис. має розгалужену систему формальної освіти. Місто забезпечено в цілому дошкільними і шкільними закладами освіти, працює більше десятка вищих навчальних закладів чи їх філій, є інститути підвищення кваліфікації та Академія неперервної освіти. При цьому, як і більшість міст України, стикається з проблемами дефіциту в працівниках для різних сфер виробничої і невиробничої

¹ URL : <http://www.uaod.org.ua/>; Онлайн-платформа неформальної освіти в Україні. <http://learnlifelong.net/platform>

діяльності, забезпечення потреб в кваліфікованій робочій силі, в спеціалістах для іноваційних проєктів, соціалізації різних груп ризику, соціально-вразливих груп. Це ж стосується дозвілєвого сектора та можливостей задоволення потреб містян в саморозвитку і змістовній комунікаціях по інтересах.

Даний проєкт, що ініційований організаціями громадянського суспільства, має на меті привернути увагу багатьох в громаді – від ІГС до місцевого бізнесу і органів місцевого самоврядування - до важливості звернення більш конкретної і системної уваги на один із незадіяних в повній мірі ресурсів для перспективного розвитку громади і задоволення освітніх потреб дорослого населення в місті.

Проєкт «Дослідження освітніх потреб соціально вразливих верств Вінницької громади» виконується у співпраці ГО «Центр Поділля-Соціум» та ГО Донецький інститут соціальних досліджень і політичного аналізу за підтримки DVV International.

Дослідницьку частину проєкту, результати якої представлені в даному аналітичному матеріалі, виконувала команда Інституту. Хотів би подякувати Марії Доценко за проведення індивідуальних експертних інтерв'ю, роботу з проведенням фокус-груп та за первинну обробку отриманих матеріалів; Яні Маковецькій – за організацію проведення польового етапу анкетного опитування містян та попередній соціологічний аналіз цих результатів; Максиму Авксентьєву - за поглиблений аналіз даних соціологічного опитування.

Підкреслю особливу роль партнерської організації «Центр Поділля-Соціум» в ініціації ідеї проєкту та сприянні виконання дослідження: Світлана Дмитрієва, Анна Моргун, Сергій Проценко. Співпраця громадських інституцій в реалізації соціально-значимих перспективних проєктів – той напрям, який може давати ефект синергії в інтересах громади.

Слова вдячності тим небайдужим громадянам, хто заповнив наші анкети; представникам органів місцевого самоврядування Вінниці і громадським активістам, які поділилися своїм баченням проблемних питань; громадським структурам від різних соціально-вразливих груп і їх членам, що долучилися до фокус-групових дискусій. Відгук на наші запити тим більш цінніший, що в складний час епідемії коронавірусу та карантинних обмежень люди віддавали свій час і знання громадському інтересу.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Завершений прикладний аналіз проблеми дозволив отримати достатньо повну багатоаспектну картину щодо освітніх потреб та неформальної освіти дорослих у Вінницькій міській територіальній громаді. Використані дослідницькі інструменти дають чотири зрізи проблеми – громадської думки вінничан, експертного бачення ситуації зі сторони ОГС та міських структур, позиції п'ятьох соціальних груп через фокусовані обговорення та нормативного забезпечення досліджуваної сфери. Кожен зріз має свою специфіку і жоден окремо був би недостатнім. Лише їх поєднання забезпечує більш об'єктивне бачення ситуації в конкретній територіальній локації. Таке узагальнене бачення можна вкласти в деякі наскрізні інтегральні висновки.

Всі інструменти аналізу фіксують об'єктивно існуючу і досить актуальну потребу в неформальній освіті і додатковому навчанні та перенавчанні дорослого населення громади. Її існування обумовлюють багато факторів – від глобальних швидких трансформацій в світі праці і життя до місцевих потреб забезпечити перспективний розвиток громади. Сюди ж відносяться накопичені відставання в сфері освіти та підготовки кадрів, наявні слабкості української освіти формальної. Додамо значимість задоволення інтересів членів громади як запорука легітимності місцевої влади.

Заявлений при опитуванні достатньо високий рівень включеності жителів міста в отримання додаткових знань та компетенцій говорить про позитивну тенденцію долучення вінничан до освіти впродовж життя і міг би бути підставою для заспокоєння. Проте погляди експертів та представників 5 груп з особливими потребами не зовсім корелюють з цими даними. Часто стверджувалось про недостатню залученість містян до навчання і перенавчання. Таким чином, проблемою лишається усвідомлення необхідності активно включатися в отримання нових знань і навичок для значної кількості людей.

Підготовка, розгортання та реалізація в широких масштабах компанії для дорослого населення по пропагуванню необхідності, корисності і приємності долучатися до освоєння нового, до додаткового навчання сприяла би перетворенню для значно більшої частки жителів міста неперервної освіти в значимий елемент стилю життя, а громади – в

ту, що навчається. Проведення інформаційних кампаній щодо соціальних гарантій і прав громадян на додаткову освіту, подолання стигми й дискримінації соціально-вразливих груп (соціальна реклама - буклети, відеоролики).

Така інформаційно-просвітницька кампанія могла б бути побудованою на виявлених основних мотиваційних спонуках отримувати дорослими додаткову освіту і мала б враховувати причини незадіяності багатьох вінничан в будь-яких формах навчання.

Серед сильних сторін проявленої ситуації в громаді щодо НОД можна назвати наступні:

- наявність ядра організацій, що мають значний досвід роботи в регіоні, що орієнтуються в соціально-політичній ситуації і мають сильні амбіції до участі в реалізації проектів в сфері освіти дорослих, підтримки незахищених категорій населення на рівні міста;
- наявність в середовищі представників міської влади персон, орієнтованих на конструктивну взаємодію з ОГС та готових надавати підтримку;
- Велика кількість точок громадянської активності, в перспективі здатних еволюціонувати в стабільні організаційні структури для системної роботи в сфері НОД;
- наявність в місті кількох сильних інституцій – комунальних закладів з відповідною спеціалізацією в наданні соціально-освітніх послуг.

Опора на них при проведенні політики змін в сфері НОД важлива.

Серед слабких сторін наявної ситуації:

- Ослаблення горизонтальної і вертикальної взаємодії як всередині сектора, так і щодо зовнішніх майданчиків розвитку НОД в країні;
- Слабкий інституційний розвиток, дефіцит необхідних навичок в сфері менеджменту, управління взаємодіями з партнерами і контрагентами серед частини ОГС;
- Недостатнє включення місцевого бізнесу та бізнес-асоціацій в розвиток освіти дорослих, в навчання і перенавчання працівників, що ослаблює можливості інтенсивного економічного поступу громади;

- Відсутність чітких стратегій діяльності, високий рівень залежності від поточної ситуації та впливу кон'юнктури. Карантин виявив слабку в цілому готовність діяти в умовах, що змінилися.

При розбудові міського простору НОД результативність буде досягнута за умов концентрації зусиль на виявлених слабких ланках нинішнього стану. Це стосується наявної інфраструктури, яка має перекося щодо задоволення освітніх потреб різних груп населення. Більшою мірою це стосується обмеженості пропозицій і можливостей для категорій населення 35+. Громадяни середнього віку та люди поважного віку все ще чекають значно більшої уваги до своїх освітніх потреб. Всі стейкхолдери мали б пропрацювати можливості мінімізації дії двох з трьох основних виявлених перепон в отриманні додаткового навчання: - фінансової неспроможності; - недосяжності такого навчання для частини людей в територіальному вимірі.

Важливим напрямком змін повинна стати гармонізація векторів очікувань ОГС, населення, бізнесу і місцевої влади щодо змін в сфері НОД. Як демонструють результати дослідження, місцева влада, бізнес та громадські активісти нерідко розходяться в оцінці пріоритетності та важливості напрямків реформування даної важливої для громади сфери. Досягнення більшої єдності у визначенні пріоритетів - те, що дозволить створити основу для оздоровлення процесів взаємодії і комунікацій.

Проблеми для неформальної освіти, що вийшли на передній план в ситуації епідемії коронавірусу і карантинних обмежень, при видимій тимчасовості, виводять на довготривалі зміни в системах і офіційної, і неформальної освіти. Місто має бути краще підготовленим до неминучих змін. Це стосується нормативного, матеріального, інфраструктурного, технічного, методичного аспектів. Координаційна робота від органів міської влади, від бізнес асоціацій, провайдерів освітніх послуг та від організованого громадянського суспільства дозволила би пройти цей період з меншими втратами і вийти на нові можливості.

За оцінками представників досліджуваних соціально-вразливих груп щодо освітніх потреб та їх задоволення через неформальну освіту, міський простір, при всіх його позитивних характеристиках, має ще великі резерви покращення ситуації в цьому напрямі. Для ефективності організації і якісного задоволення потреб клієнтів з цих соціальних груп врахування виявлених специфічних особливостей,

мотивацій, схильності до сприйняття тих чи інших методів навчання є неодмінною умовою.

Змістовне наповнення послуг по навчанню/перенавчанню дорослих вінничан потребує серйозного аудиту. Варто, зокрема, переглянути програми міської ради, діяльність комунальних структур, що можуть надавати освітні послуги, проєктні напрями «третього сектору» на предмет осучаснення освітніх пропозицій, переорієнтації на очікування роботодавців та прогностичну перспективність пропонованих компетенцій.

Виявлені вузькі місця в залученні місцевого бізнесу до розвитку сучасного простору НОД в громаді обумовлюють необхідність створення механізмів і стимулів для сприяння більш активному інвестуванню місцевого капіталу в цей напрям. Заявлена з боку міської влади підтримка таких проєктів від бізнесу стала б хорошим сигналом для останнього. Безпосереднє залучення роботодавців чи їх бізнес асоціацій до визначення напрямів навчання/перенавчання працівників в центрі зайнятості, в освітніх проєктах міжнародної технічної допомоги також сприятиме підвищенню якості пропонованих освітніх послуг та ефективності віддачі.

Забезпечити сприяння впровадженню механізму соціального замовлення в місті на освітні послуги для дорослих - посилення потенціалу, компетенцій ГО для виходу на ринок соціальних послуг, як постачальників освітніх послуг, особливо ГО, які працюють в сфері інклюзії, з ВПО, з людьми поважного віку.

Позитивно вплинуло б на ситуацію створення майданчиків для обміну досвідом (на кшталт ведення груп свідомого батьківства, вивчення практики кейсменеджменту тощо), запровадження проєктів інституційної, менторської підтримки ГО, що надають освітні послуги, але не володіють навичками самопрезентації своєї діяльності, адвокації.

Створення хабу-професій / навчально-творчої лабораторії / експериментаріуму для виведення профорієнтаційної роботи з різними групами дорослих на якісно новий рівень.

Корисним для проектування власного міського простору НОД буде вивчення досвіду такої роботи в інших містах України, що активно освоюють даний напрям. Варто налагодити тісну співпрацю з

основними майданчиками в країні, що спеціалізуються на просуванні НОД (УАОД та інші).

Можливий вибір оптимальної організаційно-інституційної форми підтримки розвитку НОД у місті міг би орієнтуватись на існуючі в Україні практики та врахувати розроблені проекти Закону «Про освіту дорослих».

Перспективні новації при стратегуванні розвитку Вінниці до 2030 року були б посилені при внесенні в підготовлювану Стратегію окремого стратегічного пріоритету – розбудова інтегрованої та сильної, орієнтованої на перспективу міської платформи неформальної освіти дорослих, в якій були б об'єднані зусилля міської влади, бізнесу та громадянського суспільства. Конкретним втіленням реалізації даної стратегією стала б розробка цільової комплексної міської Програми розвитку НОД.